

szerepét: egyrészt reprezentálják a főúri színjátszás hagyományának és az intézményesülő hivatásos színház gyakorlatának egyesülését, másrészt bepillantást nyújtanak a 18–19. századi színház világába, az első magyar nyelvű színtársulat repertoárjába, információt szolgáltatva, milyen típusú színműveket néztek a korabeli pestbudaui polgárok.

A Verseghy-filológia fontos állomása Doncsecz Etelka szövegkiadása. A drámák új, modern kiadása jelentős mértékben hozzájárulhat ahhoz, hogy a szerteágazó, több diszciplínát érintő életmű egy eddig kevésbé ismert szelete váljék megismerhetővé, s kutathatóvá, ezáltal szélesítve a Verseghy-kutatás horizontját.

Béres Norbert

Nézőpontváltás a Kazinczy-kutatásban

Czifra Mariann: Kazinczy Ferenc és az ortológusok. Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában. Ráció, Bp. 2013. 312 old. (Ligatura)

Czifra Mariann az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének munkatársa, a Debreceni Egyetem Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport tagja. A kutatócsoportban betöltött munkájának – mely elsősorban a Kazinczy-hagyaték feltárására és rendszerezésére összpontosít –, a kéziratok alapos ismeretének köszönhetően olyan rálátása van kutatási tárgyára, mely az irodalomtörténeti munka módszertanát is megváltoztathatja. Kazinczy Ferenc amúgy is speciális esete az irodalomtörténetnek. Akkorra jelentőségű alak (és semmiképpen sem árny), hogy a hagyományos álláspont köré építi fel az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmát, az ő szemszögéből látjuk az erővonalakat és a konszenzus szerint az ő álláspontja diadalmaskodik, így részéről dicsőséggel zárul a gyakran harci metaforikával leírt nyelvi mozgalom. Ennek az álláspontnak a kialakulásához több tényező is hozzájárult: legfontosabb talán az, hogy tulajdonképpen esetleges mit ismertünk a korszak irodalmából. Azt Czifra Mariann is többször hangsúlyozza kötetében, hogy a 19. század első felében elterjedően van ugyan a nyomtatott olvasmány, de a korszak folyamataira legalább ugyanakkora hatással vannak a kéziratok szövegek is. Ezek viszont nem minden esetben hagyományozódtak az utókorra, kéziratok mivoltukból fakadóan a kutatók nem tulajdonítottak akkorra jelentőséget

nekik, és mára ugyan megindult a kutatásuk és feltárásuk, egyelőre még nem tudják módosítani a korszakról kialakított (hiányos vagy egyoldalú) tudásunkat. Ezenkívül leginkább azok a vélemények rögzültek és alakították ki a kánont, amelyek azoktól a kutatóktól származtak, akik még közvetlenül a kéziratokból dolgoztak. Így például a kötet hetedik fejezete hatásosan bizonyítja, hogy Toldy Ferenc közvetítésével kanonizálódott a nyelvújításnak az a története, mely szerint Kazinczy egy orvttamadás célpontja volt, mely elsősorban Kisfaludy Sándor és a dunántúli szerzők részéről érte. A narratívát Kazinczy a *Glottomachusok* című kéziratok kötetében építette fel, ebből örökölte Toldy az utókorra. Az irodalomtörténet azon álláspontja tehát, amely a dunántúli írókat Kazinczy ellenfeleiként tételezi a nyelvújítási harcban csupán Kazinczy elképzelésének teljes mértékű átvétele, mely figyelmen kívül hagyja más nézőpontok lehetőségét. Teljes körű revízióra abban az esetben lenne lehetőség, ha a korszak összes kutatója visszatérne a levéltárakba és gyűjteményekbe, és a kéziratok anyag újrendezése után a kor történetét is újraírják. Erre azonban még jó ideig várnunk kell, és Czifra Mariann sem egy új kánon kialakításának igényével lép fel. Kötete azt szeretné bizonyítani hogy az általa foliális olvasásnak elnevezett módszer segítségével sok esetben árnyalhatjuk a korszakról kialakított tudásunkat.

Biró Annamária (1981) – irodalomtörténész, PhD, egyetemi adjunktus, Partiumi Keresztény Egyetem, tudományos munkatárs és felelős kiadó, EME, Kolozsvár, biro.annamaria@eme.ro

Kutatásai kizárólag Kazinczyra fókuszálnak, de már az ő kéziratos hagyatéka is képes módosítani bizonyos rögzült álláspontokat. Ezeket a kéziratokat jelen pillanatban minden kétséget kizáróan Czifra Mariann ismeri a legjobban. Mi, többiek, a korszakkal foglalkozók, irodalomtörténészek vagy szimpla érdeklődők nem nagyon tehetünk egyebet, mint hogy elhisszük a kéziratok tanulmányozásából levont következtetéseket. Bár fotók révén akár betekintést is nyerhetnénk a hagyatékba, a rendezés folyamatainak olyan fokú átlátására, mint amelyet a kötet hetedik fejezete bizonyít, nem nagyon van esélyünk. Pedig a Kazinczy által kialakított rend feltárása és a későbbi kéziratkezelők rendszerezése körvonalazhatja, hogy mi az, amit Kazinczy akart elhitetni velünk a korszakról, és mi az, ami utólag tapadt az értelmezéshez. Kazinczy alakja ebben a fejezetben esendő emberi mivoltában is megmutatkozik. Bár Czifra kizárólag filológiai adatokkal bizonyítja az önimázsépítés momentumait, végül is az az erőfeszítés körvonalazódik, ahogy egy ember értelmet teremt munkásságának, és az utókor értelmezését irányítani próbálja. Nem melleleg, ez elég sokáig sikerült is neki. Most a nagyszabású Kazinczy-szövegkiadások, a kutatócsoport tagjainak monográfiái, a tanulmánykötetek és a korszak más szereplőinek egyre láthatóbb tevékenysége némiképp módosítani fogja ezt az olvasatot. A kérdés egyelőre az, hogy mit nyerünk és mit veszítünk a nézőpontváltással. Egyelőre nem úgy tűnik, hogy Kazinczy veszítene a jelentőségéből, hiszen a szövegfeltárás elsősorban az ő hagyatékára vonatkozik, tehát jó ideig még ezeknek a szövegeknek a szűrőjén fogjuk látni a nyelvújítás folyamatait. Jelen monográfia viszont rámutat az időnkénti esetlegesség, az utólagos konstrukció és az önimázsépítés momentumaira.

Czifra Mariann a következőkre vállalkozik: elsősorban Kazinczy Ferenc *Orthologus és Neologus; nálunk és más Nemzeteknél* című írásának újraértelmezésére és rekontextualizálására. Az új kontextus megteremtéséhez viszont teljesen más szövegkorpuszra van szüksége, mint amely eddig körülvette Kazinczy nagyszabású, az irodalom- és

nyelvtörténészek által a nyelvújítás záradokumentumának, a viták feloldásának tekintett textusát. A kötet felépítése viszont a korábbi dramaturgia erősítését szolgálja, hiszen elsőként a *Tövisék és virágok* című epigrammagyűjtemény újraértelmezésére kerül sor, majd eddig nem olyan jelentősnek ítélt textusok feltárása (Kisfaludy Sándor–Ruszek József–Kazinczy Ferenc-levelezés, Füredi Vida recenziókról írott szövege, Márton István műve körüli viták) és pozíciójelölése után eljut az *Orthologus és Neologus* kánonbeli szerepének megkérdőjelezéséhez, az ismert szöveg leépítéséhez és a Kazinczy szándékához közelebb álló változat közléséhez. Ezáltal a kötet szerkezete mintha azt sugallná, hogy tartható az az elképzelés, mely szerint a *Tövisék és virágok* a neológia korszakának nyitányaként és legfontosabb műveként, az *Orthologus és neologus* pedig záróműként és a vita lezárásaként tétéleződik. Czifra Mariann viszont egészen más állít. Már a *Tövisék és virágok* keletkezés- és recepciótörténetének vizsgálatával hatásosan bizonyítja, hogy téves és félrevezető akkora mértékű tudatosságot feltételezni a kötet tervezésekor, mely már magát az alkotási folyamatot is a nyelvújítás narratívájába illesztette. A szövegkeletkezés spontaneitásának, a szerkesztés és a megjelentetés esetlegességének felvázolásával Czifra azt bizonyítja, hogy utólagos konstrukció eredménye egy világos elméleti tartalom és a gyors kánonváltás igényének feltételezése. Ehhez képest a levelezés mikrofilológiai elemzésének segítségével azt állítja, hogy a kötet elsődleges célja a spontán nevetetés és a véleménynyilvánítás szándéka volt. A fő cél tehát a határpont státuszának megkérdőjelezése volt, mely által az 1810-es évekbeli mozgalom korrekciójára is sor kerül.

A második, harmadik és negyedik fejezet korábban már említett szövegei az eddigi irodalomtörténeti hagyomány szerint nem tartoznak a nyelvújítás kontextusába. Természetesen mindegyiknek köze van Kazinczyhoz, és a későbbiekben ez a nagy stratégia beépíti a saját maga által kijelölt olvasatba is őket. Olyan értelemben jogosan, hogy mindegyik szöveg egy-egy vitaszituáció anyagát képezi, és a nyelvújítási viták egyik – már a *Mondolat* megjelenésekor

– felmerülő jelentős problémájára hívja fel a figyelmet: a névtelenség és az álnévhasználat megtévesztő és a Kazinczy számára nagyon zavaró jelenségére. Ezeknél az elemzéseknél Czifra tágitja a szövegek körét: a recenziókról, azok névtelenségéről és módszertani kérdéseiről szóló résznél a német nyelvű recenzióírás gyakorlatából, a bécsi lapok szerkesztési elveiből és ezek magyar nyelvű lecsapódásaiból indul ki. Kazinczy az 1810-es évek jelenségeit csak magára vonatkoztatva tudta értelmezni, így olyan esetekben is támadás célpontjának érezhette magát, amikor csak áttételesen vonatkoznak rá és tevénységére a kritikák. Így a Tudományos Gyűjtemény hasábjain megjelenő Füredi Vida tollából származó *A' Recenziókról* című tanulmánynak akkora hatása volt Kazinczyra, hogy az *Orthologus és Neologus* című szöveg erre válaszként született. A Füredi Vida álnév alatt a 20. század irodalomtörténészei Kisfaludy Sándort sejtik, de a kontrollként felhozott szövegek bizonyítják, hogy Kazinczy nem azonosította a két személyt egymással. A kötet többször is visszatér annak bizonyítására, hogy a kezdeti bizonytalankodás után Kazinczy Füredi Vidát Verseghy Ferencsel azonosította, így az *Orthologus és Neologus* címzettje elsősorban ő és a Kazinczy által elképzelt a nyelv standardizálásával foglalkozó társaság volt. A korábbi szövegek névtelenségének köszönhetően viszont ő maga sem nevezheti meg ellenfeleit, ennek a nemtetszésének pedig a Márton István írása körül lezajlott vitában ad hangot. Ebben az esetben nem csupán az anonimitást támadja a Márton mellett írt recenzióban, hanem fel lép a tudományos kritika mellett, és a jó ügyért harcoló literátor képét próbálja megfesteni saját magáról. A Kazinczy-szövegek tanulsága szerint ő maga vitában állt szinte mindenkivel: a *Mondolat* ismeretlen szerzőivel, Kisfaludyval, Pázmádi Horváth Endrével, Kultsár Istvánnal, Verseghy Ferencsel és minden névtelen ellenlábassal. A felsorolt személyek hagyatéka viszont csak töredékében ismert, így nem látjuk, hogy ők maguk is oly jelentősnek látták-e a vitát. Czifra Mariann ennek cáfolására azt az esetet hozza fel, mely szerint Verseghy még 1821-ben sem értesült arról, hogy közte és Kazinczy között bármilyen ellenkezés lenne (106.). A Verseghy-szövegvilágot

és önimázsépítését viszont szinte egyáltalán nem ismerjük, így akár azt is feltételezhetjük, hogy mindez Verseghy részéről is csak egy póz. A helyes megítéléshez csak akkor fogunk közelebb kerülni, ha a többi szerző szöveggalaxisát is éppolyan részletességgel feltárjuk, mint a Kazinczyét.

A kéziratok és levelek sorsának nyomon követése bizonyítja, hogy Kazinczy nem volt elégedett a sebtében megírt és a Tudományos Gyűjteményben megjelent szövegváltozattal, és a bővített verzió elkészítéséhez már sokkal több elméleti irodalmat is felhasználta. Viszont a kortársak kétségkívül a korszakban megjelent változatot ismerték, és a kötet egyik érdekes hozadéka az a megállapítás, hogy egyáltalán nem tulajdonítottak neki akkora jelentőséget, mint amely később az irodalomtörténetben rögzült. A megjelenés után is publikáltak még nyelvújítási vitaszövegeket, így egészen bizonyos, hogy Kazinczy textusa nem békítette ki az ortológusokat (akiken grammatikusokat ért) és a neológusokat. Az értelmezésben nem csupán mikrofilológiai szempontok érvényesülnek, hanem az eddig tipikusan nyelvújítási metanyelv részének tekintett ortológia és neológia fogalmát Czifra a Reinhart Koselleck által bevezetett aszimmetrikus ellenfogalmak rendszerében értelmezi, így az ortológia meghatározásának logikájában az a módszer érvényesül, mely szerint ezek a fogalompárok szívesen határozzák meg olyan kritériumok szerint magukat, hogy az abból adódó ellenpozíció csak tagadható legyen. Az ortológiának nincs tehát a korban rögzült pontos definíciója, de azt mindenki egészen pontosan tudta, hogy a neológia ellentéte.

A kötet végén párhuzamosan olvasható az *Orthologus és Neologus* két szövegvariánsa. A figyelmes olvasó természetesen már csupán a terjedelmi különbségekből is láthatja, hogy jelentős eltérés van a két textus között. Czifra Mariann kötetében nem csupán azt bizonyítja, hogy a végső változat beépítése módosíthatja a nyelvújításról való tudásunkat, hanem azt is szemlélteti, hogy jelentős eredményeket hozhat eddig kevésbé reflektált szövegek beemelése az értelmezési keretbe.

Bíró Annamária